

РОЗДІЛ 5 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК 32.019.5/321

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.28.24>

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ LANGUAGE POLICY OF UKRAINE IN TODAY'S REALITIES

Сергєєв В.С.,*доктор політичних наук,**Голова Придніпровського центру міжнародних досліджень та співробітництва***Литвинчук О.В.,***кандидат філософських наук,**доцент кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту
Державний університет «Житомирська політехніка»***Загурська-Антонюк В.Ф.,***доктор наук з державного управління,**завідувач кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту
Державний університет «Житомирська політехніка»*

Досліджено розвиток і реалізацію державної мовної політики, що сформувалася у відповідності до національних та культурних традицій, історичного, політичного, економічного й соціального досвіду України. Наголошено на тому, що мовна політика – частина національної політики, органічна складова певного політичного курсу держави. Ґрунтовно проаналізовано особливості мовної політики України в контексті ретроспективного аналізу.

Підкреслено, що мова виконує функцію національної ідентичності особистості, а також виступає засобом соціальної взаємодії, підтримки та розвитку національної культури країни.

Зазначено, що протягом усієї історії незалежності нашої країни вектор мовної та загальнонаціональної політики зазнавав постійних змін не через запити суспільства, а через зовнішньополітичні орієнтири тих політичних сил, які перебували при владі, зазнаючи протилежного сприйняття загальнонаціональної політики в цілому й мовної політики зокрема.

Зосереджено увагу на необхідності здійснити аналіз сучасної мовної політики щодо її змін у теоретико-практичній площині, які продиктовані жорсткими реаліями воєнного стану і вимагають нових відповідей та практичних проваджень.

Перелічені слабкі позиції державної мовної політики, через які країна залишається неспроможною відповідати на актуальні запити сучасного суспільства. Наголошено на кроках, що сприятимуть зміцненню становища держави і, окресливши шляхи розвитку мовної політики, формуватимуть стійку мовну політику з чітким україномовним пріоритетом.

Ключові слова: мовна політика, українська ідентичність, самоідентичність особистості, мовно-національний чинник.

The development and implementation of the state language policy, which was formed in accordance with the national and cultural traditions, historical, political, economic and social experience of Ukraine, was studied. It is emphasized that language policy is a part of national policy, an organic component of a certain political course of the state. The peculiarities of the language policy of Ukraine are thoroughly analyzed in the context of retrospective analysis.

It is emphasized that the language performs the function of the national identity of the individual, and also acts as a means of social interaction, support and development of the country's national culture.

It is noted that throughout the entire history of our country's independence, the vector of language and national policy underwent constant changes not because of society's demands, but because of the foreign policy orientations of those political forces that were in power.

Attention is focused on the need to carry out an analysis of modern language policy regarding its changes in the theoretical and practical plane, which are dictated by the brutal realities of the martial law and require new answers and practical procedures.

Listed are the weak positions of the state language policy, due to which the country remains unable to respond to the urgent demands of modern society. The steps that will contribute to strengthening the state's position and, outlining the ways of language policy development, will form a sustainable language policy with a clear Ukrainian-language priority are emphasized.

Key words: language policy, Ukrainian identity, self-identity of the individual, linguistic and national factor

Постановка проблеми. Мовна політика – невід’ємна складова суспільних відносин. Від побудови державної мовної політики, її цілей та пріоритетів, залежить стабільність, цілісність, самодостатність, розвиток та ефективність функціонування суспільства.

Ми маємо чітко усвідомлювати, що мова відображає мислення, світогляд, а також свідомість не лише окремого індивіда, а всієї нації. Мова постає потужним стимулом для зміцнення національної свідомості та культури, забезпечуючи розвиток здорового менталітету всього народу. Державна мовна політика є визначальним чинником регулювання мовних відносин у суспільстві, який має вагомий вплив на розвиток мовної системи. Провідним для її формування мають бути запити суспільства, проте досить важливу роль відіграє вектор інтересів владних політичних сил, тому мовна політика України непослідовна, а мовна ситуація розбалансована на тлі протистояння української та російської мов. Причини цього варто шукати як в політичних особливостях українського сьогодення, що призвели до активних бойових дій в країні, так і в історико-культурному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями мови в міжнародній науці займалася значна кількість науковців, серед яких Б. Ажнюк, Дж. Бертон, В. Горбатенко, І. Кон, І. Кресіна, В. Кулик, В. Малахов, Л. Нагорна, Дж. Ротман, Е. Сміт та інші. А от серед робіт сучасних учених значна увага приділяється дослідженню мовної проблеми в глобалізаційних умовах прискорених темпів життя та швидких змін: А. Коваленко, Т. Лильо, О. Панаріна, В. Сухарева, К. Тищенко, С. Удовик, О. Уткіна та ін.

Щодо мовної політики країни, то її досліджували О. Данилевська, Г. Євсєєва, Р. Лозинський, Ю. Макарець, Я. Радевич-Винницький, О. Рудь, С. Савойська, О. Ткаченко та інші.

Проте, не зважаючи на значний науковий доробок, проблема мовної політики не втрачає актуальності. Мовно-національний чинник у становленні будь-якої держави відіграє одну з найважливіших функцій. Особливо дана проблема набуває актуальності, враховуючи воєнні реалії сьогодення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Війна рф проти Української держави активізувала чимало запитань у теоретико-практичній площині мовної політики, які вимагають нових відповідей, напрацювань, пропозицій та кардинальних практичних дій щодо нестандартних ідей та впроваджень у державній мовній політиці.

Таким чином **мета пропонованої розвідки** – дослідити сутність мовної політики України та її законодавче закріплення, проаналізувати її особливості, а також охарактеризувати вплив мовної політики на розвиток країни та на сучасну воєнну

ситуацію, обґрунтувавши теоретичні та практичні пропозиції щодо покращання та вдосконалення державної мовної політики.

Означимо ряд наукових завдань, що постають перед нами в контексті зазначеної мети: по-перше, розглянути сутність мовної політики, по-друге, дослідити еволюцію мовної політики та її законодавче закріплення; по-третє, проаналізувати сучасний стан та проблемні питання мовної політики в умовах війни та сформулювати пропозиції теоретико-практичного характеру щодо змін мовної політики в умовах сучасної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальна основа, від якої необхідно відштовхуватися у вирішенні мовного питання, – донесення до кожного громадянина усвідомлення важливості знання державної мови, що сформувалася історично в нашій країні, маючи тисячолітню історію, і якою повинен пишатися кожен громадянин.

Життя будь-якої людини залежить від її вміння включатися в процес виробництва та споживати матеріальні й духовні блага, у зв’язку з чим мова стає невід’ємною умовою успішної соціалізації особистості. Роль мови в житті нації надзвичайно велика. Невипадково під час становлення нової суверенної держави мова вважається найважливішим показником державності поряд із гербом, гімном, прапором та іншими атрибутами.

У багатьох країнах світу знати державну мову та говорити нею – обов’язок кожного корінного мешканця або будь-якої людини, яка мігрувала жити, навчатися чи працювати. Пошук балансу, що дозволяє враховувати інтереси всіх мовних груп у багатонаціональних державах, постає одним із найважливіших завдань. Визначальною дана проблема є для пострадянських країн, які отримавши незалежність, зіштовхнулися з проблемою мовного самовизначення.

Спілкуючись певною мовою, у процесі індивідуального розвитку кожна людина долучається до національної свідомості, завдяки чому формується самоідентичність особистості. Для того, щоб дитина успадкувала національно-духовні якості власного народу, його ментальність, її слід виховувати лише рідною мовою. «Не можна виховати повноцінного поляка англійською мовою, так само й духовно багатого українського патріота – російською. Рідна мова впливає на формування тих, хто нею говорить, навіть їм певні погляди на світ, на взаємини між людьми, що вироблені нацією за довгий шлях її формування. У мові сконцентровано спільний світогляд народу, набутий досвідом багатьох поколінь» [4, с. 227–228].

На даному етапі важливо зрозуміти особливості державної внутрішньої мовної політики. Найважливіше завдання держави щодо мовної політики – контроль за конфліктогенним потенціалом. Україна успадкувала постколоніальну мовну

ситуацію, тобто співвідношення носіїв української та російської мов не відповідало співвідношенню етнічних українців і росіян. «Колонізатори перетворили українську мову в допоміжний засіб комунікації, чим порушили її природний функціональний стан». Модель стосунків між російською та українською мовами формувалася владою так, щоб вони сприймалися в суспільстві не як стосунки між двома мовами, а як стосунки між мовою та діалектом.

Як зауважує вітчизняна науковиця Ю. Макарець, «державна мовна політика є виразом загальнополітичної орієнтації влади. Для України характерне її роздвоєння на західний і східний напрями з відповідним центруванням навколо української та російської мов. Мововжиток і мовна ідентичність – чинники, які дали змогу політичним силам, що боролися за владу, поляризувати український електорат. Чергування періодів перебування при владі політичних сил, одні з яких відстоювали ідеї українізації, а інші мали на меті продовжити русифікацію населення, призвело до наростання дисбалансу і напруги навколо мовних відносин у суспільстві» [6, с. 54]. На жаль, така ситуація спостерігається протягом усієї історії незалежності нашої країни і, як бачимо, дала свої плачевні результати.

Пріоритетом мовної політики в Україні має бути утвердження й розвиток української мови – головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення та дала офіційну назву державі.

Перш за все, історичні передумови стали причиною загострення мовного питання. Саме після розпаду Радянського Союзу мовна політика більшості нових незалежних держав зазнала кардинальних змін. У зв'язку з цим після набуття пострадянськими республіками незалежності керівництво країн, у першу чергу, прагнуло підтримати місцеві мови, надаючи їм статусу єдиної державної мови. У цих країнах мовна політика набула чіткого змісту щодо становлення та розвитку державних мов.

Ще за радянських часів у більшості національних республік проводилася політика русифікації. Даний процес призвів до підвищення статусу й поширеності російської мови, проте істотно послабились позиції місцевих мов. Завдяки Горбачовській перебудові в багатьох постсоціалістичних республіках національні мови було проголошено державними. Якщо згадати ситуацію, що склалася на теренах українського простору, то ми пам'ятаємо, що в Україні діяв «Закон про мови Української РСР», проте статус російської мови від цього суттєво не постраждав.

Закон України «Про мови в Українській РСР»[2], прийнятий 28 жовтня 1989 року, коли

вперше на державному рівні українську мову було визнано державною і Україна повинна була створити громадянам сприятливі умови для поглибленого вивчення мови. Проте хоч було зазначено, що українській мові й надано статус державної, через її важливу роль, яку вона відіграє в «усебічному розвитку духовних творчих сил українського народу», але російська залишалася мовою міжнародного спілкування і переважала в усіх публічних сферах життя тогочасного суспільства. Леонід Кравчук, будучи першим президентом України, політику українізації активно реалізовував лише в галузі освіти, особливо не акцентуючись на інших сферах суспільного життя. Більшість публічних сфер, як і засоби масової інформації, надалі зазнавали русифікації. Разом із тим не було зроблено жодних змін щодо мовного законодавства. Кількість шкіл із викладанням українською мовою була збільшена у відповідності до відсотка етнічних українців. Звісно, що така ситуація не подобалася й не сприймалася східними та південними регіонами України, де зазначені дії були оцінені, як примусова українізація. На жаль, минуло тридцять років незалежності нашої країни, проте ситуація суттєво не змінилася. У цих регіонах реакція залишається аналогічною на будь-які прояви підтримки української мови. Звісно, що перераховані обставини суттєво вплинули і на сучасні воєнні дії, які активно відбуваються не лише в східних регіонах, а й по всій Україні.

Зрозуміло, що мовна політика після закінчення війни в країні має суттєво змінитися, набути стійкості не лише для даних регіонів, але в цілому для всієї країни.

Більш складною стала ситуація в 1994 році, після дострокових виборів президента Леоніда Кучми, який одним із пунктів власної програми зробив гасло про захист російської мови і надання їй статусу офіційної. Проте передвиборчої обіцянки щодо офіційного статусу російської мови він не виконав, але своїми діями активно простимулював суперечки щодо статусів української та російської мов. «Кучма одночасно сигналізував повернення до ідеї «одна нація – дві мови», яку не випадково в модифікованій формі «дві мови – один народ» ми бачили в програмі Партії регіонів» [1, с. 90].

У 1996 році було прийнято Конституцію України [3], у 10 статті якої саме українська мова проголошувалася державною, проте це не вплинуло на захист статусу української мови, оскільки мовне законодавство не зазнало змін.

У 1999 році Л. Кучма, балатуючись вдруге на посаду президента, у черговій передвибірчій агітаційній кампанії знову підняв питання двомовності та впровадження другої офіційної мови. Дана ситуація простимулювала звернення депутатів до Конституційного Суду України з про-

ханням пояснити сутність 10 статті Конституції. У «Рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року було вказано, що офіційна та державна мови – це єдині поняття і державна мова лише одна – українська, а також зазначено умови застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її в навчальному процесі в навчальних закладах України» [7].

У 2003 році було ратифіковано Європейську хартію регіональних мов і мов меншин, що з більшою силою розбалансувало мовну ситуацію в державі.

На жаль, державна мовна політика двохтисячних, не зважаючи на те, що більшість українських школярів відвідували україномовні школи, не змінила мовну ситуацію в державі на користь української мови, освіта залишалася двомовною.

Мовна політика за часів президентства Віктора Ющенка з його україноцентризмом суттєво не змінилася, оскільки орієнтованість на Європейський Союз вимагала дотримання норм ратифікованої Європейської хартії регіональних мов, серед яких була і російська.

У 2006 році підписується Універсал національної єдності, в якому держава мала забезпечити «всебічний розвиток і функціонування української мови як державної та мови офіційного спілкування в усіх сферах суспільного життя на всій території України – як основи самоідентифікації народу і держави» [8]. Проте на вимогу представників Партії регіонів гарантувалося право вільного користування російською чи іншою рідною мовою.

Як зауважує Ю. Бестерс-Дільгер, «мовна політика України протягом 1991–2009 років позначена, з одного боку, постійним прагненням України досягти збалансованості в питаннях українізації та захисту прав національних меншин, а з іншого – ускладненням творення української нації на основі української мови у зв'язку з наближенням до ЄС» [1, с. 88–89].

Проте варто також наголосити на позитивних змінах цього періоду. Перш за все було зацентовано увагу на засобах масової інформації – найвпливовішому інструменті суспільної свідомості. Проте відповідно до Європейської конвенції про трансграничне телебачення, ратифікованої в 2008 році, Україні заборонялося протидіяти потужній російській медійній пропаганді.

Після 2009 року ситуація щодо статусів української та російської мов дещо змінилася. Якщо до цього часу розмови здебільшого стосувалися передвиборчих агітацій, то з 2010 року розпочалася зміна мовного законодавства.

У 2010 році на президентських виборах перемогу отримала політична сила з протилежним сприйняттям загальнонаціональної політики в цілому і мовної політики зокрема. За президентства Віктора Януковича відбувся перехід до

офіційного визнання двомовності. Таким чином державну підтримку української мови було припинено. «Чинна на той час влада намагалась юридично закріпити особливі повноваження російської мови, реалізуючи передвиборчі гасла та констатуєчи лояльність до сусідньої держави» [6, с. 56].

Закон про мови втратив чинність після прийняття ініційованою владою президента В. Януковича нового закону, що викликав хвилю обурень та протестів, оскільки містив суперечність – визначав особливе становище так званих регіональних мов, не зважаючи на існування єдиної державної – української мови.

Посилаючись на європейські підходи до проблем мовного планування, народні депутати Сергій Ківалов та Вадим Колесніченко розробили закон «Про засади державної мовної політики» (з неофіційною назвою «Закон Ківалова-Колесніченка»), що при незмінності визнання української мови як державної в Україні, істотно розширював використання регіональних мов. Ні автори, ні їхні опоненти та інші учасники дебатів із питань мовної політики, які також апелювали до європейських цінностей у сфері мовної політики, не змогли сформулювати справжніх європейських засад.

У 2010 році розпочалася підготовка до змін щодо мовного законодавства. Мовний законопроект «Про мови в Україні», поданий цього ж року до Верховної Ради України набув неабиякого суспільного резонансу через необхідність захисту прав російськомовних громадян та проголошення «українсько-російської двомовності, що склалася історично. Потужним консолідуючим чинником багатонаціонального українського суспільства» став кількамісячний мовний майдан, який зібрався біля Українського дому з вимогою не розглядати документ. Разом з тим на той час опозиція подавала і власні законопроекти («Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні»), але вони не були розглянуті.

Тогочасний Голова Верховної Ради України В. Литвин, розуміючи, що прийняття законопроекту «Про мови в Україні» значно похитне позиції української мови, відправив його на перевірку українським науковим інституціям, які визнали даний закон як такий, що суперечить Конституції та її 10 статті, надаючи значну підтримку саме російській мові. Законопроект зняли з розгляду в 2011 році, зареєструвавши змінений варіант – законопроект «Про засади державної мовної політики», який і був прийнятий у 2012 році.

У 2014 році Верховна Рада більшістю проголосувала за втрату чинності діючого закону, проте ця ініціатива не була підтримана ні О. Турчиновим, який на той час виконував обов'язки президента, ні новообраним президентом Петром Порошен-

ком. Боячись суспільного протистояння, за президентства П. Порошенка влада практично не втручалася в мовну ситуацію.

У 2015 році було створено Раду з питань національної єдності, яка займалася напрацюваннями пропозицій щодо державної мовної політики. У 2016 році нарешті заговорили про законодавство, коли за поданням народних депутатів Конституційний Суд України відкрив провадження щодо неконституційності Закону України «Про засади державної мовної політики». Розгляд справи тривав до 2018 року. Закон, через порушення процедури ухвалення, було визнано неконституційним.

З 2016 по 2018 роки можна говорити про поштовх уперед, було прийнято ряд законів, які зміцнювали статус української мови в сфері засобів масової інформації та освіти.

У 2017 році набрав чинності новий Закон України «Про освіту», у якому українська мова визнається мовою освітнього процесу.

Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» було ухвалено в квітні 2019 року після двох місяців розгляду поправок, а в травні його підписав президент П. Порошенко. Закон набрав чинності три роки тому – 16 липня 2019 року, проте за поданням 51 депутата – переважно від Опозиційного блоку – оскаржували закон у Конституційному Суді України, який 14 липня 2021 року визнав мовний закон таким, що повністю відповідає основному закону.

Частина норм закону активно працювала, зокрема державна мова була обов'язковою в діловодстві, документообігові, звітності, науці, медицині, технічній і проєктній документації та в рекламі, проте від 16 липня 2021 року набула чинності низка нових норм закону: чинності набула стаття 30 Закону про мову.

Розпочався новий етап, який має забезпечити збільшення присутності державної мови в публічному просторі та зміцнити її статус як державної. По-перше, «усі концерти, культурно-мистецькі, розважальні, видовищні заходи мають проводитися державною мовою. Супровід усіх концертів, шоу, перформансів, розважальних і видовищних заходів має відбуватися виключно українською мовою. По-друге, оголошення, афіші, буклети інші інформаційні матеріали про культурно-мистецькі та видовищні заходи і вхідні квитки на них мають виготовлятися державною мовою. По-третє, усі вистави іншою, ніж державна, мовою в державних та комунальних театрах мають супроводжуватися перекладом державною мовою за допомогою субтитрів. Разом з тим, мовою музейної справи та мистецьких виставок є державна мова. Уся інформація у тому числі аудіовізуальна в музеях, галереях, на виставках, має подаватися українською мовою. По-четверте, мовою туристичного та екскурсійного обслуговування стає державна

мова. Іноземною мовою може здійснюватися туристичне чи екскурсійне обслуговування лише іноземців та осіб без громадянства. Мовою поширення та демонстрування фільмів в Україні залишається тільки державна мова. По-п'яте, українські видавництва зобов'язані видавати державною мовою не менше 50 відсотків усіх виданих упродовж року назв книжкових видань, а частка книг державною мовою, наявних у продажі в кожній книгарні, має становити не менше 50 відсотків [5].

Звісно, що даний закон утвердив позиції української мови, проте за умови російсько-української війни та трактування початкової її причини («визволення російськомовного населення») його необхідно доопрацювати, викоринивши мову агресора з повсякденного вжитку українських громадян. До прикладу, якщо в законі зауважено, що «виступи осіб, які не володіють державною мовою, повинні супроводжуватися синхронним або послідовним перекладом», то, звісно, тут ми не повинні говорити про переклад російськомовної продукції.

Державна мовна політика в умовах сьогодення має зосереджуватися на таких пріоритетних теоретико-практичних напрямках: необхідно звести до спільного знаменника мовне законодавство та практику його застосування відповідно до Конституції України та Рішення Конституційного Суду України. Має бути чітке утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя та на всій території нашої країни. Також необхідно виробити дієві засоби захисту від публічної дискредитації української мови та актів зовнішньої мовно-культурної експансії.

Не менш важливим у контексті сучасного воєнного стану є сприяння щодо підвищення загальної культури громадян України. Також варто створити окрему систему контролю за дотриманням мовного законодавства, встановивши юридичну відповідальність за порушення законів, які регулюють питання використання державної мови.

Щодо Європейської хартії регіональних мов і мов меншин, яка викликала значне розбалансування мовної ситуації в державі, то необхідно переглянути неоднозначність тлумачення її норм. Віднесення російської мови до мов, які потребують захисту і підтримки фактично відкрило шлях для пізнішого проголошення російської як регіональної офіційної мови на значній частині території України. Правки, які мають бути внесені до Європейської хартії мають чітко визначати перелік саме тих мов, що потребують захисту на території нашої країни. Держава повинна забезпечувати знання державної мови як загальнонаціональної в спілкуванні між усіма етнічними спільнотами.

І, нарешті, напевно найважливіше, необхідно припинити маніпуляції навколо мовного питання і зробити все можливе, щоб вжити максимальних

заходів задля протидії потужній російській медійній пропаганді.

Висновки. Звісно, що вирішенням цих питань державна мовна політика не вичерпується. Держава повинна робити реальні кроки. Українське суспільство має усвідомити важливість та першочерговість мовного питання, як і питання формування територіальної цілісності, суверенності держави та національної свідомості. Сучасні воєнні реалії, як ніколи раніше, вимагають виваженої державної мовної політики, яка б забезпечувала захист і підтримку національної мови, оскільки вона є не лише засобом спілкування, а й відіграє ментальну та світоглядну функції. Має сформуватися єдиний вектор регулювання мовних відносин, спрямований на утвердження та розвиток державної мови.

Мовна політика повинна суттєво визначати особливості формування національної ідентичності, а збереження й розвиток української мови має бути запорукою збереження української державності.

Таким чином лише послідовна державна мовна політика має оздоровити мовну ситуацію в Україні й допомогти українській мові реалізувати її інтеграційний потенціал.

Протягом останніх років у нашій країні була прийнята ціла низка законів, яка позитивно сприятиме на розвиток української мови. Варто і надалі докладати максимальних зусиль у напрямку вдосконалення законодавчої бази, тим самим формуючи чітку державну мовну політику, яка зміцнюватиме статус української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бестерс-Дільгер Ю. Українська мовна політика з 1991 по 2009 рік: погляд ззовні. *Мова і суспільство : збірник наукових праць*. Львів : ВЦ Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. Вип. 1. С. 88–94.
2. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР» (28 жовтня 1989 р.). URL: <https://scicenter.online/derjavi-prava-istoriya-scicenter/zakon-ukrajinskoji-radyanskoji-144184.html>.
3. Конституція України [Електронний ресурс]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document /Z960254K>.
4. Лизанчук В. Мовні аспекти в українському державотворенні. *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи*. Львів: ЛФ УАДУ, 2001. Ч. 2. С. 224–228.
5. 16 липня – новий етап втілення норм Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua>.
6. Макарець Ю.С. Державна мовна політика незалежної України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 2019, № 40, С. 53–58.
7. Рішення Конституційного суду України від 14 грудня 1999 року [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>.
8. Універсал національної єдності від 03 серпня 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010100-06>.